

Радмило Н. МАРОЈЕВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 19. 10. 2020.
Прихваћен: 25. 2. 2021.

ГРАНИЧНЕ ПОЈАВЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ – ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ АСПЕКТИ ПРОУЧАВАЊА** (Фонетско-фонолошки план)

Шири предмет овога рада су спорна питања описа фонолошког и граматичког система српског језика, која су била у центру полувјековног истраживања у србистици и славистици, тј. у периоду дјеловања Научног састанка слависта у Вукове дане. Ужи предмет рада представља учење о дифтонзима и учење о побочним акцентима.

Кључне ријечи: таутовокалски и хетеровокалски дифтонзи, главни и побочни акценти, просте и сложене фонетске ријечи, граматичке и лексичко-граматичке ријечи.

0. Приступ

0.1. Неке појаве којима се употпуњује опис фонолошког и граматичког система српског језика биле су на маргини и теоријских истраживања и методичких елаборација. Али су управо оне обиљежиле претходно полустолеће подударно с животом Научног састанка слависта у Вукове дане (а и с периодом научних истраживања овог аутора). На нека најављена питања ми ћемо се само осврнути указујући на претходна и могућа будућа истраживања, друга ће бити предмет анализе и у овом раду.

0.2. Граматички ниво раздваја се на три плана: синтаксички, морфолошки и дериватолошки, мада су они узајамно тијесно повезани.

(1) На синтаксичком плану систематски граматички опис заслужују једночлане реченице уопште и номинативне реченице посебно. Што се

---

* radmilo@mail.ru

** Из пројекта *Пјесничка дјела Петра II Петровића-Његоша у оригиналу и руским преводима* Института за славистику и филологију Паневропског универзитета Апеирон у Бањој Луци.

тиче бесубјекатских реченица, пажњу заслужују безличне конструкције са аспекта трансформације личних реченица у безличне, и обрнуто. Ако бисмо трансформисали безличну реченицу: „Не плаће ми се због новца [...]” (*Braća*) (Шћепановић 2008 I: 87) тако да јој додамо компоненту *оно* (оно ми се не плаче због новца...), ту компоненту бисмо посматрали као рјечцу у значењу ’па (не плаче ми се)’, и та рјечца је настала граматикализацијом од средњег рода личне замјенице настале опет од показне замјенице. Та граматикализација показује да су се безличне реченице формирале елипсом субјекта *оно* лично-показне замјенице која указује на нешто неодређено као агенс. – Обрнути процес, преображај безличне реченице у личну, илустроваћемо цитатом из расправе о фразеолошким контекстима у *Шћепану Малом*: „Нема никаквог основа мијењати (и у пјесниковом рукопису потврђени) безлични глагол употребљен као лични (као што то чине неки приређивачи) у 29. стиху спјева:

узвијали Турци и Млечићи –
 обљаче се са свакоје стране,
 [ШМ 28–29].

Али га треба објаснити. Безличне реченице су настале трансформацијом од личних с граматичким субјектом *оно*, и то тако што се то *оно* елидира: *Оно се облачи → *Облачи се* или претвара у рјечцу: *Оно се обљачи* ’ево/ено се облачи’. Наш пјесник је учинио оно што није нико прије њега, деетимологизовао је безлични глагол, вратио му првобитну природу – и добио изузетну пјесничку слику! Облаче се облаци, а овдје се облаче Турци и Млечићи, а у њих ће, у обје војске, ударити гром из облака: Бог је стао на страну Црногораца!” (Маројевић 2021).

Номинативне реченице не треба посматрати као реченице без предиката, са субјектом као јединим главним чланом, јер нема реченице без предикативности. То су реченице с јединственим главним чланом (руски: единый главный член предложения). Копулативни (и полукопулативни, полузначни) глаголи не представљају предикат реченице: они су компоненте тог јединственог главног члана реченице: „Bila je jesen. Plakala si te jeseni više nego ikad” (*Iluzija*) (Шћепановић 2008 I: 14). За тај јединствени главни члан номинативне реченице може се везати споредни члан реченице, као у примјерима: „Bilo je leto isto kao sada. I веће isto kao sada” (*Iluzija*) (Шћепановић 2008 I: 16), али то није ни атрибут ни адвербијал начина, него просто – јединствени одредбени члан.

(2) На морфолошком плану пажњу заслужују два момента. Први: оптативима и предикативима те именицама у предикативној функцији као прелазном категоријом комплетира се систем врста ријечи у српском језику. Оптативи су настали трансформацијом глаголских придјева (губљењем морфолошке категорије падежа и синтаксичке категорије лица). Они имају значење одређених фразеолошких жанрова – клетве, благослова, добродошлице, али и опраштања (*проста била...*) и заклетве (*Бог ми не судио!*). – Прелазну категорију између оптатива и предикатива представљају именице у предикативној служби (без глаголске копуле) у саставу фразеолошких жан-

рова апотеозе или похвале (*слава му*) и благодарења или захвале (*хвала Богу*). Да су то именице а не предикативи у систему врста ријечи свједочи могућност увођења копуле с императивним значењем (нека *му* је *слава*, *хвала* нека је *Богу*). – Предикативи као друга од двије иновације у структури врста ријечи у српском језику употребљавају се у саставу неких оптаивних фразеолошких жанрова, а настали су преображајем (прозодијским и семантичким) других врста ријечи (именица, прилога, замјеница и узвика). Они имају побочни краткосилазни акценат (предикатив *хвала* – дугосилазни), па с обликом датива именице или личне замјенице с главним акцентом формирају сложену фонетску ријеч: Хвала Богу [хв́ала^бѡгу] несрећна човјека, [ШМ 105]; Де тако ти твоје [тáкоти^твѡјѣ] црне вјере, [ШМ 1407]; Благо нама [блáго^нáма], наше сунце сјајно, [ШМ 310]; Тешко томе [тѣшко^тѡмѣ] ко о вама брижи! [ШМ 2024]; Куку томе [кúку^тѡмѣ] од кога сте јачи – [ШМ 1133].

Учење о граматичкој категорији броја непотпуно је без паукала или неколицине као синтаксички зависног броја, али је дискусионог карактера питање да ли тај број имају и именице женског рода.

(3) Пажњу заслужују, на дериватолошком плану, теме префиксоиди и постфикси као специфичне морфеме и универбизација као творбени поступак. Ову проблематику, којом се бавимо у другим радовима, овдје ћемо само назначити. – Префиксоиди, за разлику од префикса, не модификују значење творбене базе него га само наглашавају аналогно рјечци или прилогу; на примјер, облик с префиксоидом |пре| (ж.р.) *прѣвѣликá*: а црква је бѡж'јá прѣвѣликá – [ШМ 1704] улази у ширу парадигму придјева *вѣликѣ*, док облик (ж.р.) (кошуља ми је) *прѣвеликá* улази у парадигму изведеног придјева *прѣвеликѣ* и модификује значење творбене базе у смислу 'сувише велика'. – Статус постфикса у српском језику је прелазан: помоћу постфикса |зи|, на примјер: Пјесма нас је одржала – њѡзи хвала, не граде се нове ријечи него се наглашавају поједини облици, најчешће датив; постфикс |год| долази уз поједине падеже, номинатив (*когод*), акузатив (*штогод*) и окамењени падешки облик (*коликогод*); постфикс |колик| у придјеву *васколик* (ж.р. *сваколика*) не долази просто послвије флексије него између двије флексије и нема творбену него обличку функцију. – Универбизацијом није настала именица *спаваћица* 'спаваћа хаљина' (то је обична суфиксација, а *-ица* обични именички суфикс), али јесте именица *саобраћајка* 'саобраћајна несрећа' (гради се од скраћене основе придјева, па је *-ка* специфични хибридни придјевско-именички суфикс).

0.3. У овом раду ограничићемо се, дакле, само на фонетско-фонолошки план теме. Статус дифтонга који се реализују не само у стиху него и у прози изискује нов приступ фонемским секвенцама са становишта њихове фонетске реализације. Исто тако, потребно је преиспитати прозодијски и интонациони статус граматичких и лексичко-граматичких ријечи у вези с учењем о побочним акцентима те простим и сложеним фонетским ријечима.

Из уже историје питања о дифтонзима и побочним акцентима довољно је указати на два момента.

(1) У раду (Маројевић 2020б: 74) истакли смо да састављачи двотомног *Речника језика Петра II Петровића Његоша*, који су израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић, а уредио га Михаило Стевановић, „не признају дифтонге, што је један, и крупан недостатак, и не признају да неке граматичке ријечи имају акценат, што је други, и још крупнији недостатак. Тако они признају да замјенички прилог **ђе** као диграм има дугосилазни акценат, на примјер: А ђе био Драшко Поповићу? [ГВ 1384], а везник **ђе** као диграм нема акценат него неакцентовану дужину: ђе [ђе је] од цара ферман допануо [ОС ЛП 67] (Стевановић и др. 1983 I: 200, s. v. **ђе** и **ђе**). Тако се појавила пре акценатска дужина, која карактеристиче говоре с непренесеном (старосрпском) акцентуацијом, али не и говоре с пренесеном акцентуацијом која је у основи књижевног језика”.

(2) Постојање, поред главних, и побочних акцената у српском стиху (и српском језику уопште) образложено је у Предговору критичког издања *Горског вијенца* (Маројевић 2005: 7–10). Побочни акценат се реализује само у ријечи чија друга компонента већ има главни акценат или у синтагматској вези са ријечју која има главни акценат. Учење о побочним акцентима проширили смо учењем о простим и сложеним фонетским ријечима (види у Маројевић 2020б: 77 и у тамо наведеним радовима).

(3) Оба питања, и питање о дифтонзима и питање о побочним акцентима, размотрићемо на примјеру дифтонга које образују граматичке ријечи *и* и *а*.

1. Таутовокалски дифтонг [и] у проклизима

1.1. Размотрићемо најприје таутовокалски дифтонг [и] који образује везник односно рјечца *и* као проклитика с ријечју која почиње вокалом *и*-. Примјере наводимо према акценатским издањима сва три Његошева спјева и у ширем, тј. у довољном контексту.

1° У 3560. стиху *Шћепана Малог*, у реплици којом мула Хасан одговара Караман-паши дукађинском, везник *и* и иницијални вокал *и*- инфинитива глагола *имати*, на почетку стиха, образују таутовокалски дифтонг [и] с не-слоговном првом компонентом:

Дѣдер кáжи || тѣ њѣну | цијѣну
и кáко се || зóвѣ | дá вѣдѣмо. [...]
Кáко пáшо, || áко Бóга | знáдеш,
да л нѣ видѣш || кáко ѣм се | зóвѣ?
Тѣ цијѣнѣ || њѣко дрúгѣ | нѣ *мá
и имати је || њѣје лáко, | пáшо.
[ШМ 3555–3560].

Док је у 3560. стиху друга компонента дифтонга под акцентом, у 2595. и у 3731. стиху, испред облика 2. л. мн. презента *имáте*, друга компонента дифтонга није акцентована:

А дѡмѡћѡ || кѡкав ви је | жѡвѡт:
 имѡте ли || ѡреднѣ | чѡсове
 кѡд лѣжѣе, || и кѡд се | дѡгнѣте,
 кѡдѡ ћете || сјѣсти | за ѡбједом,
 и вѣчерѡм || сјѡдите ли | дѡго,
 ѡ имѡте ли || кѡквѣгод | зѡбавѣ?
 [ШМ 2590–2595];

Кѡко сѡдѡ, || збѡйља, | жѡвујете
 са ѡнијем || врѡжијем | мѡлетом:
 стѡје ли се || кѡгод | на ћенѡру,
 чинѡте ли || вјѣрѣ | ѡли мѡра
 ѡ имѡте ли || кѡквѣ | трѡвинѣ?
 [ШМ 3727–3731].

2° Тауовокалски дифтонг [ʷй] с неслоговном првом компонентом реконструисали смо и у 1377. стиху *Луче микрокозма* – на граници везника *и* као проклитике и иницијалног вокала *и*- именице (инстр. јд.) *искреношћу*, исто на почетку стиха:

ѡл се кѡнѣм || [с] свѡјетлѡм | ѡрѡжѡјем
 и мѡјијем || нѣпѡбѡјѣднѡм | штѡитом,
 са хрѡброшћу || мѡјијех | вѡјвѡдѡ^х,
 [с] свѡм ѡрѡжѡјем || мѡга | легиѡна
 ѡ ѡскреношћу || лѡка | Аѡамова
 дѡ нѡмјеру || ѡспунѡит | хѡћемо
 [ЛМ 1373–1378 (I^V 163–168)].

3° Друга компонента тауовокалског дифтонга [ʷй] под акцентом је и у 2139. стиху *Горског вијенца*, а образују га везник *и* као проклитика и иницијални вокал *и*- предлога *иза* (у предлошко-падежној вези *иза тога*), исто на почетку стиха:

Мѡи имѡмо || јѣдну трѡву | зѡ тѡ
 пѡ тѡу трѡву || у лѡнац | свѡрѡимо,
 из лѡнца се || рѣдом | нѡмажѣмо –
 ѡ ѡзѡ тѡгѡ || бѡдѣмо | вјѣштице.
 [ГВ 2136–2139],

док је у 974. стиху спјева граматичка ријеч *и* рјечца која стоји испред именице *ѡме*, исто на почетку стиха:

Ѧ прѡклѣтѡ || зѣмљѡ, | прѡпала се
 (ѡ ѡме ти је || стрѡшно | и ѡпѡко!):
 ѡли ѡмѡм || млѡдѡга | вѡтѣза –
 ѡграбиш га || у прѡвѡј | млѡдѡсти,
 [ГВ 973–976].

Од свих претходник примјера примјер из 1008. стиха *Горског вијенца* издваја се по томе што се комбинација везника *и* и именице *ѝме* налази унутар стиха, али послије цезуре:

Штò спòмињеш || Кòсово, | Мѝлоша –
свѝ смо на њем || срѣћу | изгубили,
ѝл сѹ мѝшца || ѝ ѝме | црнòгорскò
ѹскрснули || с кòсовскѣ | грòбницѣ
над òблāком, || у вѝтѣшкò | царство
ђѣ Òбилић || над сјѣнима | влāдā!
[ГВ 1006–1011].

У наведеним примјерима реконструисали смо дифтоншки степен контракције два иста вокала: **ѝмати је** [^нѝматије] = *и имати је*, **ѝмате ли** [^ниматели] = *и имате ли*; **ѝскреношћу** [^нѝскреношћу] = *и искреношћу*; **ѝза тога** [^нѝзā^тòгā] = *и иза тога*, **ѝме ти је** [^нѝметије] = *и име ти је*, **мишца ѝме** [^нмишца^ѝме] = *мишца и име*.

1.2. У Шћепану Малом има стихова у којима се остварује метрички условљен побочни акценат на везнику *ѝ* (у акценатском издању га нисмо означавали мада би се то могло чинити). Два су таква примјера на почетку трећег такта десетерца, у 177. и 470. стиху (један је примјер, на почетку 179. стиха, с метрички условљеним побочним акцентом на везнику *ѝ*):

И цар Пѣтар || ѝкò òвò | нѣ будѣ,
цѝјелòм се || хвāтāмо | нāроду,
у свѣ нāше || глāве | ѝ имѹће:
нāше глāве – || на òгњу | разнѣсте,
ѝ имѹће – || нāроду | у пѝће.
[ШМ 175–179];

Тāковѝ сѹ || ријѣтки | пастѝри
којѝ рāдо || сòбòм | ѝ имѹћем
прѝтијечѹ || на òлтāр | нāродњѝ.
[ШМ 469–471],

један на почетку другог полустиха осмерца (у 2426. стиху):

Двā сѣрдāра || тāдā ѹдрѣ
на смѹћенѹ || тѹрскѹ сѝлу,
разгонѣ је || ѝ исѹјѣкѹ –
половина || нѣ утече:
[ШМ 2425 (135)– 2426 (136)],

а један на почетку 2196. (десетерачког) стиха:

И ја нѣшто || вѝдѝм | са òчима,
бѹди òнò || штò је свāкòм | јāвно:
бòж^нј^у свѝтлòс[т] || тѣ зѣмљи | свѝјѣтлѝ
ѝ игрāње || по нѣбу | звијѣздā,
а и мјѣсѣц || рђав свѝдок | није,

иако се || с плачем | прошетује –
[ШМ 2193–2198].

Њима треба прикључити и примјере из *Горског вијенца*, три у којима је компонента *и* везник (у 657, 1577. и 2273. стиху):

Трѣба служит || чѣсти | њ ймену!
[ГВ 657];

И јѡшт ћу ви || јѣдну спрдњу | причат
(а знам чѣсто – || вјѣровѡт | нѣћете!):
вѣдно сам || лѣуде | у Млѣткѡма
ћѣ на коноп || скачѣ | њ йграјѣ.
[ГВ 1574–1577];

глѣдао сам || Гетсѣймѡнскѣ | башту
ѡцрњену || [с] страшћу | њ йздајѡм –
свѣтѣ лампу || лѣуд вјѣтар | ѣгасѣ!
[ГВ 2272–2274],

и један, у 294. стиху, у којем је компонента *и* рјечца:

Чѣјете ли || кѡло | кѡко пјѣвѡ,
кѡ је ѡнѡ || пјѣсна | изведѣна –
из главѣ је || цијѣла | нѡрода!
Й ймајѣ || рѡзлог | Црнѡгѡрци
нѡ нѡс дѣћи || проклѣтѣ | гѡмилу:
[ГВ 291–295].

1.3. Дифтоншки изговор је стилски неутралан (и обавезан осим у случају посебног наглашавања граматичке ријечи). И у прозним фрагментима (дидаскалијама) у *Шћепану Малом* има таквих примјера: *Спрѣмајѣ писма и посланике у свѡ племѣна дѡ свѡкѡ устаје и ѣдѣ на рѣченѡ мјѣста*. [ШМ -802]; *Пѡ разбићу Турѡкѡ патријѡрх нѣћки, влѡдика Сѡва, влѡдика Арсѣније и ѣгуман Теѡѡсѣја пѡслије слѣжбѣ бѡж[и]јѣ чинѣ благодарѣније Бѡгу за пѡб[и]јѣду над Турѣцима*, [ШМ -1686]; *Сјѣдајѣ на ѡбјед зѡједно бѣглер-бѣг, кади-ѡскјер и дѡвѡ пѡше, а мѣла Хасан и ѣмѡн Хусѣин пјѣвајѣ на балкѡну од вѣликѣ сѡбѣ у кѡјѡј ѡбјѣдујѣ господѡа*. [ШМ -4008]. У овим прозним примјерима у условима прозодијски (и стилски) неутралног изговора, а само такав изговор је природан у неведеним контекстима, копулативни везник *и* не само да није наглашен него се редукује до нивоа неслоговне компоненте тауовокалског дифтонга у сандхију: ↓устаје^иѣдѣ↓, ↓арсѣније^иѣгуман↓, ↓хасан^иѣмѡн↓.

2. Тауовокалски дифтонг [и] у сандхију

2.1. Посебан је случај, и посебно подручје за реконструкцију, тауовокалски дифтонг у копулативној синтагми чија се прва ријеч завршава на *-и*, а везник *и* се реконструише као проклитика друге ријечи. Тауовокалски диф-

тонг овога типа, тј. у сандхију, реконструишемо у пјесми *Поздрав србском роду* и *Горском вијенцу*.

(1) Један примјер посвједочен је у 69. стиху пјесме *Поздрав србском роду*, из које су селектована (и мало редигована) три стиха као мото спјева, а коју ми доносимо као Прилог II у својим издањима *Шћепана Малог*. Вокал *-и* именице (ген.) *власти* и везник *и* који са слједећом именицом (ген.) *домовини* чини једну фонетску ријеч образују таувокалски дифтонг без акцента [и[#]] с неслоговном другом компонентом:

Кò је вјѣран || дòмāћòј | свѣтињи
пòлезан је || влāсти | [#] дòмовини.
[ПСР 68–69].

(2) Као интертекстуалну паралелу наводимо примјере из 625, 688. и 823. стиха *Горског вијенца*:

Жрѣц Еврòпѣ || с свѣтòга | амвòна
хўлй [#] плъўје || на òлтāр | Āзијѣ;
[ГВ 624–625];

Òни һѣ нам || и бѣз вјерѣ | дòћи,
мѣђу нāма || стāти | [#] надѣбљати:
[ГВ 687–688];

Тѣшкѣ пўшкѣ, || йгђе л[#] | й у кòга:
кā је нòсйш, || Бòг ти [#] брāтскā, | Стāнко?
[ГВ 822–823].

(3) Пети је примјер исто из *Горског вијенца* – након нове интерпретације структуре 1145. стиха. Навешћемо прозодијску интерпретацију синтаксичког периода у којем се налази анализирани стих према нашем (још необјављеном) акценатском издању *Горског вијенца*:

» [...] Пўче кòлāн || Свѣчевòј | кòбили:
Лѣопòлдов || хрāбрй | вòјевода*,
Собијѣвскй || [#] вòјвода | Сāвојскй
салòмишѣ || дѣмòну | рòгове;
у һитāпу || нѣ пйшѣ | јѣднāко
за двā брāта || јѣдно|ймењāка**;
пред Бѣчом је || Бўрāк | посрнуо –
обрнуншѣ || кòла | нйза стрāну. [...]«
[ГВ 1143–1150].

* Лотарйнгскй

** Мухāмед[а] II и [Мухāмеда] IV

Ново тумачење стиха захтијева аргументацију, филолошку и версолошку, и нову интерпретацију, ортографску и ортоепску, што смо ми и учинили у раду (Маројевић 2020в: 46–48). У том раду навели смо и аргументе за нову реконструкцију.

Филолошки доказ: у пјесниковом рукопису на цезури 1146. стиха лијево испод повлаке записано је минијатурно **и**, што се јасније види у репринту издања које је објавила Црногорска академија наука и умјетности (Павићевић и др. 1985) него у аутографу који је објавио краљ Александар 1931. године [ВГ: л. 12 об.].

Версолошки доказ: у другој реченици наведеног синтаксичког периода (други, трећи и четврти стих у њему) за заједнички предикат у аористу (*саломише*) везују се три истоврсна субјекта – један је *Леополдов храбри војвода*, други је *Собијевски* и трећи *војвода Савојски*, а употреба копулативног везника *и* између другог и трећег субјекта изискује уклањање повлаке на клаузули 1145. стиха. Трећи од наведених стихова (1145) карактерише опкорачење цезуре, а шести (1148) – опкорачење границе између другог и трећег такта. Што је најважније, природна, стилски неутрална интонација 1145. стиха, каква би била и у прози – јесте десетосложна. При том је граматичка ријеч у стиху (копулативни) везник, а не рјечца за истицање. Једанаест слогова би се добило ако би се направила пауза послје четвртог слога на коју би указивала запета, али би се тако добила асиндетска конструкција (*и* би било рјечца), а њу никако не потврђује семантичка структура реченице!

2.2. У свим наведеним примјерима реконструираемо дифтоншки степен контракције двају истих вокала у сандхију с неслоговном другом компонентом, тј. неакцентовани дифтонг [и^н]. Проблем настаје, међутим, при ортографском уобличењу стихова. Најлакше је било структуру стиха прилагодити у 823. стиху *Горског вијенца*, помоћу апострофа: **Бог т' и братска** [бѠкти^нбра^тскѧ] = *Бог ти и братска* (мада се апострофом обиљежава вокал *и* који не губи слоговност, а графемом **и** – вокал *и* као друга, неслоговна компонента дифтонга).

Прихватљиво је и рјешење у стиховима 625. и 688. *Горског вијенца*, с надредним знаком за дужину и с дивизом: **хули-пљује** [ху^ли^нпљу^је] = *хули и пљује*; **стат^н-надебљати** [ста^ти^ннадебљати] = *стати и надебљати*. Треба напоменути да је у 688. стиху употријебљен глагол *ста^нти* у значењу 'састати се, доћи на састанак'. Мање је прихватљиво такво рјешење у стиху из *Поздрава србском роду*: **власт^н-домовини** [вла^{ст}и^ндомовини] = *власти и домовини*, а најмање у 1145. стиху *Горског вијенца*. На цезури није упутно користити полурастављено писање, с дивизом, јер једна ријеч (из првог полустаха) не може бити контекстуална полусраслица с двоексемном синтагмом (из другог полустаха), а означавање дужине на четвртог слогу је сáмо мало информативно (јер је тај наставак и иначе дуг). У научном (критичком) издању стих се још и може представити с десет вокалских г р а ф е м а (али без запете и без дивиза на цезури): **Собијевск^ни војвода** [собијевск^ни^нвојвода] **Савојски** [ГВ 646] = *Собијевски и војвода Савојски*.

Ако је нова интерпретација 1145. стиха *Горског вијенца* и филолошки доказана и версолошки оправдана, проблем представља графичко (ортографско) представљање у основним, научнопопуларним и школским издањима једанаест вокалских ф о н е м а смјештених у десет слогова. Зато овдје морамо нарушити едициону праксу од Вука наовамо и стих адекватно

представити с једанаест самогласника: Собијевски и војвода Савојски [ГВ 1145].

2.3. Један везник *и* реконструишемо у прозном фрагменту *Шћепана Малог: Вѣликā фѣска ђд радости [и] грмљавѣ пѣшиакѣ – чѣдо се радѣ* [ШМ -189]. Очито је везник *и* био пропуштен већ у пјесниковом рукопису. Андрија Стојковић умјесто њега ставља само запету, а оставља облик **грмљаве**, који се може схватити као генитив једнине или номинатив множине. И у претходној, латиничкој публикацији четврте појаве првог чина, у листу *Jadranski Slavjan*, била је таква ортографија. Уредник и издаваатељ *Србских новина*, Милош Поповић, свакако се служио аутографом, и проблем је ријешио друкчије: реконструисао је номинатив једнине: велика цика одъ радости, грмљава пушака, чудо се ради (као што видимо, Његошеву именицу *фиска* замијенио је својом *цика*).

3. Тауовокалски дифтонг [ʰa] у проклизи

3.1. Размотрићемо, затим, тауовокалски дифтонг [ʰa] који образује граматичка ријеч *а* (везник супротни или саставни или рјечца-интензификатор) с ријечју која почиње са *а-*. У 2150. стиху *Горског вијенца*:

Злā мрзнōме || чинит | нѣ можемо,
ʰāко нам је || мйо | āли свѡјта –
трāг по трāгу || њѣгов | ископāмо.
[ГВ 2149–2151]

реконструисали смо супротни везник *а* без акцента, с метрички обавезним неслоговним изговором, испред условног везника *āко* који има краткосилазни акценат, побочни али метрички (као једини акценат у првом такту). Ако преведемо тај такт у прозни дискурс, на примјер: *а ако нам је он мйо или својта* и упоредимо га са оним у стиху, закључићемо да је дифтоншки изговор основни, тј. да је он прозодијски (наравно, и стилски) неутралан – и да први полустих односно такт образује побочну фонетску ријеч која се везује за главну фонетску ријеч у медијалном такту: ↓ʰāконамје^мйо↓, уз ефекат опкорачења цезуре.

3.2. Ако упоредимо наведени примјер с два контекста из *Шћепана Малог*, оним из 2273. стиха, у којем је компонента *а* рјечца:

Āāко му || Бѡг сачѡвā | главу,
ѡн је срѣћа || ѡвогā | нāрода –
ѡн је рѡђен || дā дѡвијек | живѣ:
ѡн ће дрѡгѣм || бити | Скѣндер-бѣгом!
[ШМ 2273–2276],

и оним из 3365. стиха, у којем је компонента *а* саставни везник:

горе на́ше || та̀ко̄ с̄ӯ | у̀за̀не –
 Лав̄ крилатӣ || ка̀д завр̀тӣ | рѐпом
 и ра̀зљу̀ћен || ка̀д по̀чнѐ̄ | ри́кати
 њ̄ Али́ја || ка̀д кр̀ви | ожѐднѝ –
 ка̀д му п̀укнѹ̄ || ра̀не | на ка̀вуре
 те̄ он по̀чнѐ̄ || је́чат | из дуби́нѐ –
 Али́ја се || и Лав̄ | ра̀зуми́ју
 прѐко на̀ш^ајѐх || го̀ра̄^х | у̀за̀нијѐх;
 [ШМ 3362–3369],

закључићемо да је у њима изговор условљен силабичком структуром стиха, тј. карактерише их метрички условљена акценованост рјечце односно везника *ѡ*. При том у 2273. стиху први полустих односно такт има двије побочне фонетске ријечи (метрички акценат је на другој) које се везују за главну фонетску ријеч у медијалном такту: ↓^аа̀кому^б̀дг↓, уз ефекат опкорачења цезуре, а у 3365. стиху сложена фонетска ријеч остварује се у границама првог полустиха: побочна фонетска ријеч у првом слогу везује се за главну фонетску ријеч, која заузима преостала три слога: ↓^аали́ја↓. Друга је ствар што ми, у акценатском издању приложеном уз критичко издање, акценованост рјечце *ѡ* односно везника *ѡ* нисмо и означавали, а требало би.

3.3. Ако преведемо наведене примјере, ове из *Шћепана Малог*, у прозни дискурс, оствариће се прозодијски и стилски неутралан, дифтоншки изговор, с упрошћенијом структуром фонетских ријечи: ↓^аа̀кому^б̀дг↓; ↓^аали́ја↓, аналоган изговору који већ реконструираемо у примјеру из *Горског вијенца*: ↓^аа̀конамје^м̀ио↓.

4. Хетеровокалски дифтонг [^ао]

4.1. Размотрићемо, најзад, и један хетеровокалски дифтонг – [^ао], који образује везник *а* с ријечју која почиње са *о*-. У 42. стиху пјесме *Свадба у Требиње*, у којем везник *а* прикључује супротну реченицу:

Кад то чула мајка ђевојчина,
 доведе му љепоту ђевојку:
 уфати је поповићу Нико [нѝко]
 од Пераста мјеста бијелога –
 с[в]укуе јој лале и пашмаге,
 а обукује [^аобукује] с кашшом опанке.
 [СТ 37–42],

супротни везник *а* реконструираемо с метрички обавезним неслоговним изговором, испред глагола (3. л. јд. през.) *обукује* који има краткоузлазни, метрички акценат, и он конституише први такт десетерца. Ако преведемо тај такт у прозни дискурс, на примјер: *а обукује јој с кашшом опанке* и упоредимо га с примјером из стиха, закључићемо да је дифтоншки изговор основни, тј. да је он прозодијски (наравно, и стилски) неутралан – и да разматрани

такт образује просту фонетску ријеч и у стиху: ↓^аобукује↓, и у прози: ↓^аобукујејој↓.

4.2. У стиховима *Шћепана Малог*, у десетерцима, на примјер: Бѡг на нѣбу, || а њн је | на зѣмљи; [ШМ 869]; опсѡва нам || вјѣру | и Прѡрока / а опсѡва || Кѡрѡн | и султѡна [ШМ 1672–1673], и у 68. шеснаестерцу:

Тѡрчин пљѡском || нѡ нѡс ѡдрѣ –
с^ајѣче, вјѣшѡ, || рѡбѣ, пѡлѣ:
природнѡ га || злѡћа вѡдѣ
а ѡсвета || гѡнѣ стѡрѡ
[ШМ 2139 (67)–2140 (68)],

везник *а*, у првом примјеру супротни (адверзативни), а у друга два саставни (копулативни), има метрички условљени (наравно, побочни) акценат, па се остварује у границама одговарајућег такта сложена фонетска ријеч: побочна фонетска ријеч у првом слогу везује се за главну фонетску ријеч, која заузима преостала три слога: ↓^аѡнје↓, ↓^аѡпсѡва↓, ↓^аѡсвета↓. Аналоган је примјер из 179. стиха [види т. 1.2], само што је у њему други вокал *и*: ↓^аимѡће↓.

У акценатском издању приложеном уз критичко издање спјева ни у овим примјерима акценатваност везника *а* нисмо означавали. Кад бисмо наведене прозодијске тактове превели у прозни дискурс – реализовала би се проста фонетска ријеч с хетеровокалским дифтонгом у иницијалном слогу: ↓^аѡнје↓, ↓^аѡпсѡва↓, ↓^аѡсвета↓, ↓^аимѡће↓.

4.3. Упоредићемо наведене примјере с прозним контекстима из *Шћепана Малог*. Један је контекст у дидаскалији: *Патрѣјѡрх пристѡпѣ смѣрено Шћѣпѡну, а ѡвѡј сјѣдѡ, примѡ га кѡѡ цѡр – гѡрдо, не сѡсретѡвши га.* [ШМ -453], а други у ауторовом Предговору: *ѡнѡ штѡ нѡрод причѡ вѣдѣ се у „Истѡрију” Милѡтиновићѡ, а ѡнѡ штѡ рѣченѡ тројѣца пѣшѡ, ѡнѡ се сѡмо у архѣви мѡгло нѡћи.* Супротни везник *а* с облицима показних замјеница *ѡвѡј, ѡнѡ* образује просту фонетску ријеч: ↓^аѡвѡј↓, ↓^аѡнѡ↓. Другим ријечима, у основном, прозодијски неутралном контексту у прози се реализује хетеровокалски дифтонг [^аѡ].

5. Исходи

5.1. Не толико едиционо-редакторска пракса, али и она, колико владајућа версолошка теорија (по којој изосолабизам задовољава само становити број самогласничких слова), унифицирала је наше пјесништво. У примјерима који су били предмет разматрања у овом раду употребљавали су се скоро искључиво стилски и прозодијски обиљежени контакти вокала у проклзи и сандхију, с обавезном макар и слабом наглашеношћу везника *а* и *и*. Такве примјере би требало снабдјети акценатским знацима, на примјер: *а имѡће* – народу у пиће. [ШМ 179]; који радо собом *и* имѡћем [ШМ 470]; Треба служит чести *и* имену! [ГВ 657]; *А* ако му Бог сачува главу, [ШМ 2273]; природна га злоћа води / *а ѡсвета* гони стара [ШМ 2140 (68)].

5.2. Напротив, у оним (релативно ријетким) примјерима у којима ми реконструишемо (ненаглашени) везник *и* (и *а*), неслоговни изговор везника и његова неакцентованост стилски су и прозодијски необиљежени (неутрални), па није потребна никакво прозодијско истицање – довољно је само убацили недостајућу графему (и ортографему): и имате ли каквегод забаве? [ШМ 2595]; (и име ти је страшно и опако!): [ГВ 974]; полезан је власти и домовини. [ПСР 68]; хули и пљује на олтар Азије; [ГВ 625]; међу нама стати и надебљати: [ГВ 688]; ка је носиш, Бог ти и братска, Станко? [ГВ 823]; а обукује с каишом опанке. [СТ 42].

5.3. Ако се едичиона пракса и версолошка теорија ускладе с живом пјесничком традицијом [види т. 5.2], биће могуће и интерпункцију поправити: чините ли вјере али мира / и имате ли какве трговине? [ШМ 3730–3731]; [с] свим оруж'јем мога легиона / и искреношћу лика Адамова [ЛМ 1376–1377 (IV 166–167)]; из лонца се редом намажемо – / и иза тога будемо вјештице. [ГВ 2138–2139]; ал су мишца и име црногорско / ускрснули с косовске гробнице [ГВ 1008–1009]; Леополдов храбри војвода, / Собијевски и војвода Савојски / саломише демону рогове; [ГВ 1144–1146]; Зла мрзnome чинит не можемо, / а ако нам је мио али својта – / траг по трагу његов ископамо. [ГВ 2149–2151]. У свим овим примјерима, као и у наредном, ненаглашеност везника *и* (и *а*) и његов неслоговни изговор стилски су и прозодијски необиљежени (неутрални), па није потребна никакво прозодијско истицање.

Издвојили смо примјер из 3560. стиха *Шћепана Малог*: Те цијене нико други не има / и имати је није лако, пашо. [ШМ 3559–3560] јер и у претходном стиху могли бисмо писати једанаест вокалских графема, тј. реконструирати дифтонг – како бисмо избјегли неадекватни изговор *нејма.

ИЗВОРИ

- ВГ:** *Виенацъ горскій* [види факсимил аутографа рукописне верзије *Горског вијенца* Петра Петровића Његоша из 1846. године у: Александар Карађорђевић 1931; Миловић 1982; Павићевић 1985: 5–41].
- ГВ:** *Горски вијенац* [у: Медаковић 1847: 1–116 (прво издање); Маројевић 2005: 35–222 (критичко издање); Маројевић 2018: 161–268 (основно издање); акценатско издање у рукопису].
- ЛМ:** *Луча микрокозма* [у: Маројевић 2016: 19–101 (репринт првог издања), 105–224 (критичко издање), 903–1020 (акценатско издање); Маројевић 2018: 67–149 (основно издање)].
- ОС:** *Огледало србско*.
- ПСР:** *Поздрав (србском) роду* [Прилог у: Маројевић 2020а: 487–490 (критичко издање), 1154–1155 (акценатско издање), Прилог II у: Маројевић 2018: 450–452 (основно издање)].
- СТ:** *Свадба у Требиње* [рукописна збирка народних пјесама која се чува у Перасту (дон Срећко Мајић)].

ШМ: *Шћепан Мали* [у: Маројевић 2020а: 19–225 (репринт првог издања), 227–486 (критичко издање), 1011–1153 (акцентско издање), Маројевић 2018: 289–449 (основно издање)].

Шћепановић 2008 I: Vranimir Šćerpanović, *Sneg i tmina: Priče*, Beograd: Nolit. [Izabrana dela (1)].

ЛИТЕРАТУРА

Александар Карађорђевић 1931: А. [= Александар Карађорђевић]. *Виенацъ горскій*. [Аутограф рукописне верзије *Горског вијенца* Петра Петровића Његоша из 1846. године], Љубљана.

Маројевић 2005: Петар II Петровић-Његош, *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија, Редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД.

Маројевић 2016: Петар II Петровић-Његош, *Луча микрокозма*. Критичко издање. Текстологија, Редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД – Цетиње: Narodni muzej Crne Gore.

Маројевић 2018: Петар II Петровић-Његош, *Луча микрокозма. Горски вијенац. Шћепан Мали*. Основно издање. Ортографија и ортоепија, Редакција и коментар Радмило Маројевић, Никшић: Будимљанско-никшићка епархија – Београд: Друштво за неговање Његошевог дела.

Маројевић 2020а: Петар II Петровић-Његош, *Шћепан Мали*. Критичко издање. Текстологија, Редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД – Цетиње: Народни музеј Црне Горе.

Маројевић 2020б: Радмило Маројевић, Текстолошки аспекти проучавања Његошевих дјела (критичка, акцентска и основна издања), *Његошев зборник Матице српске*, 4, 71–91.

Маројевић 2020в: Радмило Маројевић, Фонетска реконструкција тауовокалских дифтонга као лингвотекстолошки проблем (на грађи Његошевог спјева *Шћепан Мали*), *Филолог: Филолошки факултет Бања Лука*, XI, 22, 30–51.

Маројевић 2021: Радмило Маројевић, Фразеолошки контексти у *Шћепану Малом*, *Гласник Одјељења хуманистичких наука Црногорске академије наука и умјетности*, 7. [У штампи].

Медаковић 1847: *Горскій віенацъ*[.] Историческо событіе при свршетку XVII віека. Сочиненіе П[етра] П[етровића] Н[ѣгоша,] владыке црног[р]скога. [Приредио Милорад Медаковић], У Бечу: словима ч[астнихъ] о[таца] мехитариста.

Миловић 1982: Јевто Миловић, *Рукопис „Горског вијенца” Петра II Петровића Његоша*, Титоград: Црногорска академија наука и умјетности.

Павићевић и др. 1985: Петар II Петровић-Његош, *Горски вијенац*. Уредник Бранко Павићевић, Титоград: Црногорска академија наука и умјетности и др. Издање садржи факсимил рукописа (5–41) и репринт првог издања (43–169).

Стевановић и др. 1983 I: *Речник језика Петра II Петровића Његоша*. [На корицама: *Речник Његошева језика*]. Израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић. Уредник Михаило Стевановић. Књ. I. Београд: Српска књижевна задруга и др.

Р. Н. Мароевич

ПЕРЕХОДНЫЕ ЯВЛЕНИЯ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ
И ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИХ ИЗУЧЕНИЯ
(Фонетико-фонологический уровень)

Резюме

В серии работ, к которой относится настоящая статья, рассматриваются спорные вопросы описания фонологической и грамматической системы современного сербского языка, находящиеся в центре полувекового исследования в сербистике и славистике.

На фонетико-фонологическом уровне к таким дискуссионным вопросам относится явление таввокалических и гетеровокалических дифтонгов, а также соотношение главных и побочных ударений, простых и сложных фонетических слов.

В работе применяется интертекстуальный сопоставительный подход: примеры, засвидетельствованные в поэме «Щепан Малый» сербского поэта эпохи романтизма Петра II Петровича-Негоша, сравниваются с контекстами его же поэм «Горный венец», «Луч микрокосма» и стихотворения-поздравления (с Новым 1847-ым годом), а также с контекстом народной песни «Свадьба в Требинье».

Ключевые слова: таввокалические и гетеровокалические дифтонги, главные и побочные ударения, простые и сложные фонетические слова, грамматические и лексико-грамматические слова.